

Osted – fra landsby til landevejsby

Af Erik Kildegaard Rasmussen

Der har boet mennesker på Ostedegnen siden stenalderen. Forskere, der har studeret stednavne, mener, at stednavne, der ender på –sted, er nogle af de ældste landsbyer fra år 4-500 e. kr. Forstavelsen "Os-" er også et gammelt udtryk, som hentyder til indsnævninger i åforløb, hvilket netop gælder Lavringe Å og Tokkerup Å. Osted er formodentlig en gammel by.

Gårdene og husene har ligget rundt om gadekæret i ca. 1500 år. Landsbyen bestod i 1200-tallet af 12 gårde, en del husmandssteder samt indsiddere, som boede til leje på en gård. Kirken er den absolut ældste nuværende bygning fra ca. år 1150.¹

Osted er nævnt første gang i de skriftlige kilder i 1246, da Jakob Sunesøn gav Osted by til Roskilde Domkirke.

Osted by var ejet af forskellige kirker i Roskilde fra 1243 til 1660. Den katolske kirke var stærk, først 130 år efter reformationen mistede Roskilde Domkirke magt og gods. Osted blev nu kongens ejendom, senere overførte kong Christian 5. gods og værdier til rytterregimentet under Vibygård.

Osted blev i en periode 1660-1719 et rytterdistrikt, altså selve kongens domæne. I middelalderen og senere blev landsbyerne med deres jorder handlet mellem godsejere, gejstlige og kongen, som fabrikker og virksomheder bliver handlet i dag.

Tiden under Vibygård

Vibygård ligger i Gl. Viby og har fra 1300-tallet til midten af 1600-tallet tilhørt den sjællandske adelsslægt Sparre. Der har siden været mange ejerskifter, og gården har ofte været på tvangsauktion. Vibygård var i en periode 1709-1719 kron-gods og dermed Frederik 4.s eje, men i 1719 blev godset overdraget til Peder Benzon, og hermed kom både godset og Osted by i privat eje. En af de slægter, der har siddet længst, er familien Qvistgaard, som ejede gården i 3 generationer fra 1758-1827.

Det var ingen lykke for bønderne i Osted at komme under privat eje, for de private godser behandlede bønderne meget hårdere end f. eks. bønderne i nabolandsbyen Osager, der kun skulle betale fæsteafgift til Københavns universitet.

Erik Kildegaard Rasmussen, f. 1943. Tidl. lærer på Osted Fri- og Efterskole indtil 2004. Formand for Ordblindeforeningen. Har skrevet artikler og holdt foredrag om ordblindhed og om Osteds historie.

Fig. 1. Stenen med de vigtigste årstal i Osteds historie står i krydset ved Byvejen og Lange-toften. Den blev fundet ved udgravningen til de første parcellhuse og sat op i 1962. EKR foto.

Bønderne i Osted skulle både betale landgilde (naturalier) og udføre hoveri (arbejdsdage). I begyndelsen af 1700-tallet var der ingen øvre grænse for antallet af hoveridage; men op gennem århundredet blev der indført nye og strammere regler for hoveri. Nu måtte en bonde højst udføre 144 hoveridage.

Ledreborg gods ejede kirken i Osted, derfor skulle bønderne betale tiende til Osted kirke. *"For hver 30 neg toges 3 til konge-kirke- og præstetiende og hver 3. gang et til degnen"*.²

Kirken er den absolutte ældste nuværende bygning. Den er bygget ca. 1150. I 1673 var rentemester Henrik Muller, Lejregård (senere Ledreborg), ejer af kirken. I 1912 overgik kirken til selveje.

Da Vibygård blev solgt til en privatmand i 1719, blev det de regler for udskrivning af soldater, der gjaldt for alle godser, der blev taget i anvendelse. Godsejeren eller fæstebonden udpegede de unge, der skulle være soldat. Byboerne var fritaget for soldatertjeneste.

Fig. 2. Poul Ørsted Petersen har tegnet Osted ud fra gamle kort fra før 1780.

Det var ofte de mest dovne, der blev udtaget, de kunne bedst undværes i landbruget, og så trængte de til træning. Soldatertjenesten blev også brugt som en disciplinærstraf, hvis en ung mand ikke ville tage fæste på den gård eller ægte den pige, som godsejeren havde udset til ham, kunne han få 8 år i militæret.

Var en ung mand blevet udtaget til militærtjeneste, skulle han deltage i militærtræning søndag eftermiddag efter kirketid. På ugens eneste hviledag måtte landsoldaten under hug og skældsord eksercere på kirkepladsen. Pladsen lå mellem kirken og gadekæret, i dag er der parkeringsplads.

Med de store landboreformer fra 1788 og frem skete der mange ændringer. I Osted gik der 5 år inden markerne var målt op med henblik på udskiftning. Mange bønder var utålmodige over den lange ventetid, for de ville ikke pløje jorden eller køre møg ud på deres fælles marker, hvis jorden senere blev overdraget til andre.

Der var 45 matrikler i Osted ved udskiftningen og 451 indbyggere. Osted var på den tid en stor by i forhold til andre landsbyer på egnen. Ca. halvdelen af gården skulle flytte ud. Husmandstederne blev oprettet ved den ny hovedvej syd for kroen, det blev kaldt Ny Osted. Indsidderne fik ligeledes deres små jordstrimler fjernt fra deres huse ude på den

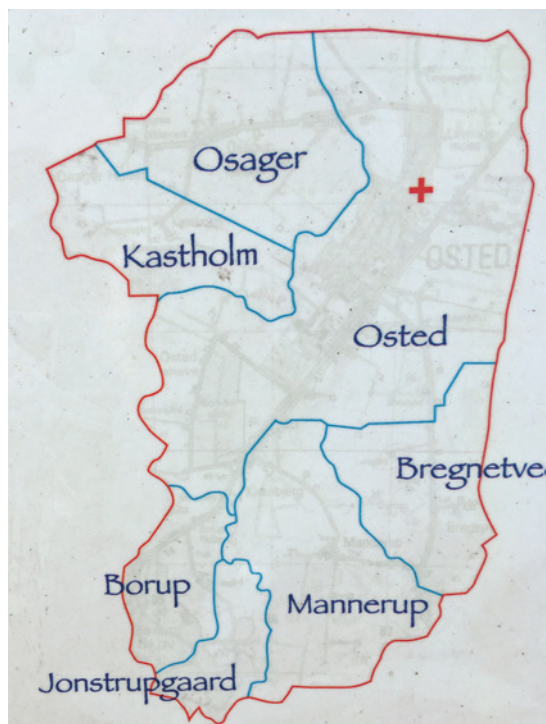

Fig. 4. Osted sogn består af 7 ejerlaug, hvor af Osted ejerlaug er det største. De andre ejerlaug er Osager, Kastholm, Mannerup, Borup Huse og Jonstrup.

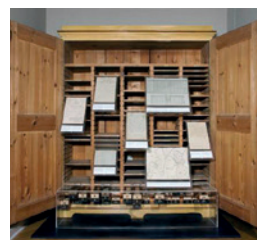

Fig. 3. På Vibygård blev der fremstillet et specielt arkivskab. Her lå fæstebrevene og nogle specielle papbrikker, som blev udleveret til bonden for hver arbejdsdag. På den måde kunne man holde styr på arbejdsdagene. Skabet er det eneste af den type, der er tilbage fra 1700-tallet. Arkivskabet kan ses på "Danmarkshistorier 1660-2000 i rum 210", Nationalmuseet, København. EKR foto.

Fig. 5. Her ses den mandlige arbejdsstyrke omkring 1925 på Vibygård. Ramsøegnens Lokalhistoriske Arkiv.

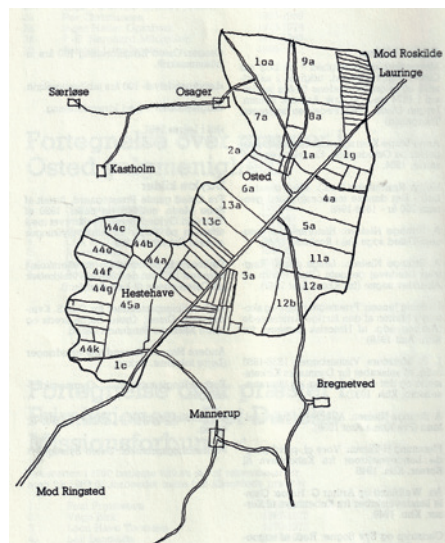
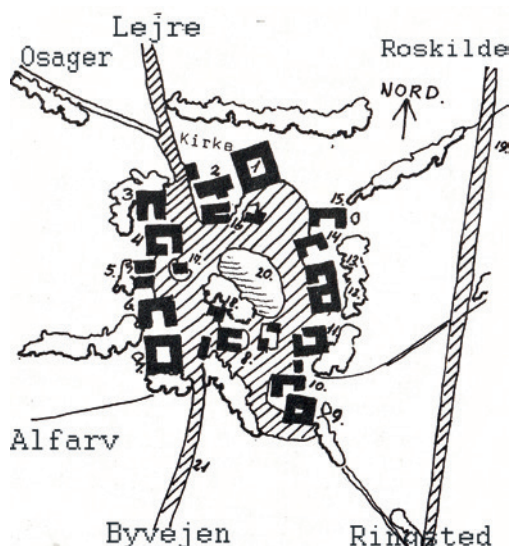
ny hovedvej. Jordstrimlerne var så små, at indsidderne var nødt til at søge ekstra arbejde på gårdene.

I efteråret 1793 kom endelig den dag, hvor der skulle trækkes lod om de forskellige jordlodder. De bønder, der havde vedligeholdt deres gårde, var meget ulykkelige, hvis gården skulle rives ned, fordi den skulle flyttes ud. Mange var også kede af at skulle forlade det nære fællesskab. Det var en stor opgave at få målt jorden op i næsten lige store blokke, så det ikke gav utilfredshed blandt bønderne.

Mens udskiftningen stort set var afsluttet i 1810, tog det længere tid at opnå selveje. Kongen oprettede ellers en kongelig kreditkasse, hvor bønderne kunne låne penge, fordi det tog lang tid at få kapital nok. De sidste gårde, der blev

Fig. 6. Vibygård lå i Gamle Viby og ejede jorder i Gl. Viby, Viby, Kr. Syv, Dåstrup, As-sendløse og Osted. Ramsøegnens Lokalhistoriske Arkiv.

Gårdenes placering i Osted før og efter udflytningen ses på de to kort.
Tegning Hans Larsen.

Kort 1 Inden udskiftning

Kortnr.	Navn	Matrikelnr.
1.	Præstegården	1a
2.	Kirken	1
3.	Møllegården	8a
4.	Margrethesminde	7a
5.	Lykkesholm	11a
6.	Lysholm	13a
7.	Kro	
8.	Ejlekærgård	6a
9.	Nordgården	5a
10.	Kendes ikke	
11.	Langagergården	9a
12.	Kendes ikke	
13.	Ryttergården	4a
14.	Bondeskovgård	45a
15.	Ostedgården	10a
16.	Søndergården	21a
17.	Smedien	23a

Kort 2 efter udskiftningen

Efter udflytningen
Blev liggende, men flyttes 1887
Blev liggende
Flyttes ud af Byvejen øst for Byvejen
Blev liggende
Flyttes til Bregentvedvej
Flyttes til Hovedvejen.
Flyttes til Hovedvejen.
Blev liggende
Blev flyttet til Bregnetvedvej
Flyttes til Lejrevej, øst for vejen
Blev liggende
Flyttes til Bondeskovens østlige side
Flyttes til Tokkerupvej
Bregentvedvej
Blev liggende ³

frikøbt, var Nordgården 1857 og Lykkesholm i 1870. Alt i alt var landboreformerne i Osted, svarende til den generelle udvikling i Danmark, et stort fremskridt.

Godsejeren, Jørgen Qvistgård ejede Vibygård 1758-1775. Han gjorde i 1768 en mejerske gravid og for ikke at overlade

hende til sig selv, tvang han kusken til at gifte sig med hende. De fik tildelt en mindre gård i Osted. Da Qvistgårds datter blev giftmoden, tildelte han også hende en mand og en gård Øst for Bondeskov.⁴

Det blev en meget aktiv slægt. De byggede et savværk i Bondeskoven og siden to savværker langs Hovedvejen. I nyere tid har de skabt flere entreprenørvirksomheder og bygget huse i Osted og på Sjælland. En gren af slægten, Palle Nielsen, ejer stadig savværket, Bondeskovgård. De arbejder meget med naturpleje og nye trækonstruktioner som f.eks. træ til Vikingeskibshallen i Sagnlandet.

Træskoslaget

I begyndelsen af 1800-tallet var det dårlige tider for landbruget, dertil kom at Osted blev besat 30. august 1807 af et engelsk regiment bestående af 1214 mand og 148 heste. Soldaterne spiste alt, hvad der var i fadeburene, og hestene åd alt korn og græs på markerne. Da de drog bort den 23. september, lovede de at betale erstatning, men bønderne fik aldrig nogen erstatning hverken af englænderne eller den danske stat.⁵

Mange enkelte skæbner knytter sig til besættelsen. En engelsk soldat befalede en dag en pige i køkkenet. Det så moderen, og hun hakkede en spade, som tilfældigvis stod ved hendes hånd, i hovedet på soldaten, der faldt død om på stedet. Der blev meget postyr og larm. De menige soldater ville skyde moderen, men inden det kom så vidt, kom den øverste general tilstede, og da han havde hørt, hvad der var hændt, sagde han: *"Den mand ligger på sine gerninger, smid ham over i et hjørne af Osted kirkegård til skræk og advarsel for ligesindede"*,⁶ og der ligger han endnu, hvis ingen har flyttet ham.

Det var dog ikke alle piger, der havde en så konsekvent moder. En pige i Osted blev gravid, og selvom soldaten havde lovet at tage hende med til England, skete det ikke. Hun fik aldrig lov til at komme ombord på et af deres krigsskibe, så hun måtte gå tilbage til Osted. Her fødte hun et dødfødt barn, men hendes liv var ødelagt. Resten af livet gik hun rundt til 6-7 flinke koner i byen, som var villige til at give hende lidt mad og husly. Hvis de gav frisk kaffe, fik konerne en sladderhistorie om de andre i byen. Fik hun kun opvarmet kaffe, vankede der ingen historie.

A.H. Rosendal fortæller: *"Da jeg blev så stor, at jeg lærte hende at kende, boede hun hos "Margrethe skrædders" eller "Klokkemargrethe", som hun kaldtes. Her havde hun et lille hummer, og blev holdt hel og ren, hvad hun forresten var meget nøjeregnende med."*⁷

Fig. 8. Osted vandværk blev indviet den 23. juni 1907. Tidligere fik beboerne vand fra de små brønde og kreaturerne fik vand fra gadekæret og andre små søer, de var ofte forurenede. Derfor var det et stort fremskridt for de første 30 forbrugere, da der kom vand i hannerne. I 1961-1965 bygges der et nyt vandværk. Foto fra pjecen.

Den gamle Alfarvej snoede sig efter de små byer. Vejene var ikke mere end to hjulspor, som gik uden om de værste vandhuller og bredeste åer. Alfarvejen gik gennem Glim, nord om Højby, over åen ved Allerslev, ind i Osted fra nord og forbi kirken, derfor er der ur på de kirketårne, vejen gik forbi, så postvognen og de vejfarende kunne holde øje med tiden. Vejen gik ud af byen lige efter kroen (nu kulturhuset)

Fig. 9. Den første købmand i Osted på Byvejen ca. 1860-erne. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

og ned ad den samme vej mod Ringsted som den nuværende Alfarvej. Det skulle dog snart være forbi med de snoede vejstrækninger.

En ny Hovedvej afløste i 1791 den gamle Alfarvej. Kongen bestilte en fransk arkitekt til at tegne vejen. Han lagde en lineal og tegnede en lige linje mellem byerne fra København til Esbjerg. Bønderne i Osted skulle bygge det stykke vej, der gik forbi Osted, og som Vibygård ejede. Bønderne, der blev udpeget af godsejeren, skulle køre grus og sten til vejen. Det var et hårdt arbejde, for Lavringe Å var nærmest en dyb sump, der krævede et utal af stenlæs.

Ny Osted

Men det blev i 200 år Danmarks vigtigste vej – hovedvej 1. Først da motorvejen over Køge blev åbnet i 1993, blev Hovedvejen degraderet til Hovedvej 14. Tankstationer mistede deres kunder og måtte lukke, men i dag kører der igen ca. 33.000 biler om dagen igennem Osted ligesom dengang i 80'erne inden motorvejen.

Den Kgl. Privilegerede kro var den første, der i 1794 flyttede fra landsbyen til Hovedvejen. Kroejeren, greven på Ledreborg, havde set de mange bønder, som kom kørende på vej til Roskilde eller København med landbrugsvarer. Desuden kom der rejsende, den ugentlige kvægdrift og den daglige postvogn. Mange havde brug for en overnatning eller et måltid. Kroen blev startskuddet til en ny udvikling langs Hovedvejen i Ny Osted. I 1840 var der 715 indbyggere i Osted.

Op gennem 1800-tallet kom der småhåndværkere og købmandsbutikker langs Hovedvejen. Det første savværk blev oprettet af en tømrer i 1880, og bygningerne ligger stadig ved Hovedvejen i Ny Osted, men i de sidste to generationer har Dansk Plastmontering overtaget bygningerne. Ved siden af savværket var der et gartneri, som i 1966 blev solgt til et autoværksted. Autoværkstedet blev bygget ved selvbyg. Det var meget almindeligt i 60-erne, at grundejeren selv byggede huset. I 2010 blev værkstedet revet ned til fordel for Netto.

De husmandssteder, der var kommet til efter udskiftningen, blev nedlagt og omdannet til små virksomheder: Andelsmejeri (1887), Missionshus (1908). Maskin- og autoværksted. Osted Fri og Efterskole i (1917), Alderdomshjem (1929), Ud over private boliger kom der også: cafe, købmandsbutikker, bankfilial og frisør. I 1901 var indbyggertallet i Osted vokset til 901 personer.

Fig. 10. Opmåling af Osted foretaget ved landevejens projektering i 1770. Kroens marker og den senere skolelod ses som et trekantet areal vest for byen. Den nye landevej ses øst for byen. Lejrmaskinerne. Lokalhistorisk Arkiv.

Fig. 11. Osted Kroen
1906. Lejre Lokalhistro-
risk Arkiv.

Fig. 12. Husmandssted
som blev revet ned til
fordel for Esso i 1969.
Nu er der mekaniker-
værksted på stedet. Lej-
re Lokalhistorisk Arkiv.

Der opstod en række servicevirksomheder som f.eks. Taverna (1967), der betjente de mange chauffører, som kørte gennem byen. Der var to købmænd med benzinpumper ved vejen, men snart skulle de også bukke under for de store benzinstationer, der både havde købmandsvarer og et moderne benzinanlæg.

Dansk Esso var en af de første, der købte et husmandssted og rev det ned 1969 for at bygge en benzinstation. I dag er benzinstationen også revet ned til fordel for et autoværksted.

Hovedvejen er kendt i hele landet som en irriterende lang strækning med lav hastighed. Men det var her Osted udviklede sig fra de små husmandssteder til en service-by for vejfarende.

Kirkebjerg

Kirkebjerg ligger syd for og i forlængelse af Ny Osted. Nav-

Fig. 13. Den gamle købmandsbutik i Kirkebjerg. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

net Kirkebjerg skyldes et ønske om at lægge en kirke på en bakketop i området, men en trold smed stenene til Osted (fortæller et sagn fra 1100-tallet).

I Kirkebjerg lå der et område med store grusbanker fra istiden. Bønderne i Osted havde hver en strimmel, hvor de kunne hente grus, så i dag er der en grusgrav med nogle spejderhytter. Sagnet antyder, at der har været mange huse i Kirkebjerg, siden man ville lægge en kirke der, men det er meget uvist. Det mest sandsynlige er, at de først er kommet efter udskiftningen i 1790-erne.

Kirkebjerg har dog været en stor landsby. Der har været en brugs, Bondeskov Brugs fra 1908 til 1986, bager og slagter, forskole, skole og et stort savværk. I Ørnebjerg hus, der ligger over for savværket, var der smedje. Da Frandsen købte smedjen i 50-erne, ville han ikke sko heste. "Det går aldrig", sagde landmændene, men det gjorde det. Virksomheden blev en af landets største inden for VVS-branchen. Der var på et tidspunkt over 400 ansatte inden virksomheden blev fusioneret med andre store virksomheder. I dag hedder det Wicotec Kirkebjerg A/S.

Fig. 14. Slagteren i Kirkebjerg er på mod vej mod Osted ad hovedvej 1 (nu 14). Vejen er ikke asfalteret endnu, så det anslås at det er i 1930-erne. Til højre ses det første menighedshus i Osted. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

Det fortælles i folkemunde, at H. C. Andersen skulle have overnattet i Ørnebjerg huset, for han ville ikke bo på kroen. Desværre er der ikke fundet noget bevis. Et takkebrev fra H.C. Andersen er forsvundet.

Parcelhuse

Fra 1960 begyndte parcelhusbyggeriet for alvor i Osted. Osted sogneråd købte halvdelen af Ejlekærgårds jord. Gården ligger centralt i byen ved Byvejen 24, men markerne lå på den anden side af Byvejen. Derfor var gårdens ejer, Agathe Jensen, glad for at komme af med jorden. Med al den trafik var det ikke mere så nemt at komme over vejen med køerne og redskaber.

Sognerådet var meget bange for, at de ikke fik solgt al jorden til husbyggeri. Der var dog ingen grund til at være bange, for grundene blev revet væk, og allerede i 1962 var Langetoften, Brotoften, Stentofte og Fugletoften udstykket. I 1962 blev Lysholmparken udstykket fra Lysholmgård.

En ny vej blev bygget oven på den gamle Alfarvej, som havde været nedlagt i 170 år. På den vestlige side af Alfarvejen fortsatte parcelhusbyggeriet ned til Engtoften. Her blev der etableret et nyt idrætsanlæg i 1974. Desuden kom der et nyt industrikvarter og butikstorv i 1968 i forbindelse med Alfarvejen syd for den gamle landsby. Torvet var byens nye centrum med banker, frisør, legetøjsbutik og senere pizzeria osv. I dag er de fleste forretninger lukket, og der er en tom butiksarkade, som skal ombygges til boliger. Derved mister Osted sit bycentrum for anden gang i historien.

Den store befolkningstilvækst stoppede ikke med det. I 1974-77 blev Baunehøj bebygget, derefter kom Toftekær, Flintebjerg, Flintevænget, som blev udbygget på Margrethes-

Fig. 15. Til det første lægehus i Osted var et lille landbrug og en kusk, som kunne køre for lægen. I midten ses Ingrid Petersen. Til venstre Anders og til højre Ingrid Ditlevsen ca. 1934. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

Fig. 16. Agathes gård ses i midten af billedet med markerne i baggrunden, inden markerne blev udbygget med parcellhuse. Foto Lejre Lokallhistorisk Arkiv.

mindes jord (matr. 7a.) Den foreløbige sidste udbygning er planlagt på Møllegårdens jord (matr. 8a). Kun en af de 12 gårde, der i sin tid lå i Osted, er stadig landbrugsproduktion. Gården, Lykkesholm, producerer flere svin, end de 12 gårde gjorde tilsammen i sin tid.

Kommunesammenlægning

I 60-erne forberedte Folketinget en gennemgribende reform af kommunestyret, og 1970 kom den nye kommunalreform.

I Osted sogn var der i 60-erne nedsat en kommunal kommission under ledelse af den tidligere sognerådsformand Frede Frandsen. Herudfra blev det besluttet at lægge de tre sogne Osted, Lejre og Rorup/Glim sammen til en kommune under navnet Lejre i 1966. Allerede 4 år efter blev Gevinge, Herslev og Kornerup en del af Lejre kommune. Evan Jensen (V) blev valgt til borgmester og sad på posten til år 2000.

Ved seneste kommunalreform i 2007 blev Lejre kommune forenet med Hvalsø og Bramsnæs til ny storkommune med i alt ca. 26.000 indbyggere. Osted er den tredje største by i kommunen med sine 2.181 indbyggere. Ved sammenlægningen beholdt man navnet, Lejre. Hvalsø blev administrationscentrum. Som borgmester valgte man Flemming Jensen fra Bramsnæs.

Ved valget 2009 skete der et stort politisk skred. Kommunen har altid haft blå flertal, men nu fik man et rødt flertal. Mette Tovborg (SF) vandt valget, og det gjorde hun igen ved valget i 2014, men allerede i 2016 overlod hun borgmesterposten til Socialdemokratiet ved Carsten Rasmussen, Bramsnæs.

Osted som kirkeligt og uddannelsesmæssigt centrum

I midten af 1800-tallet kom der mange omvandrende missionærer til egnen. Ude på gårdene og i de små hjem blev der holdt menighedsmøder. Men i Osager tog mange landmandssønner på højskole, derfor vandt grundtvigianismen stor tilslutning. Det fik positive konsekvenser for Osted. De mænd og kvinder, der blev grebet af Grundtvigianismen blev aktive. De fandt ud af, at de kunne gøre tingene selv, de skulle ikke vente på præsters og embedsmænds godkendelse.

Allerede i vinteren 1872 begyndte aftenskolen undervisning i Osted skole, og der blev oprettet læseforening for den mandlige ungdom. Der blev bygget forsamlingshus, andelsmejeri, friskole og i 1924 blev der oprettet en valgmenighed.

Heimdal

Det første forsamlingshus i Osted blev indviet den 27. juni 1890 og kaldt Heimdal. Det lå i krydset ved Byvejen og Hvalsøvejen. Placeringen skyldtes et kompromis mellem de aktive folk i Osted og Osager. Det var ikke vanskeligt at skaffe penge til byggeriet. Mange folk kunne se betydningen af at have et mødested, hvor der kunne holdes foredrag, gymnastik, diletant og fest. Et af de første foredrag, der blev afholdt på Heimdal, var om kristendommens forhold til de sociale problemer.

Den første gymnastikforening i Osted blev oprettet her. De første baller blev afholdt med salg af øl. Man stoppede dog hurtigt med at servere øl, da det ellers gik for vildt til. Fremover blev det "chokoladeballer".

Da Osted friskole blev bygget i 1917, flyttede mange aktiviteter til Friskolen. Foredrag og diletant flyttede med. Ved Heimdals 40 års jubilæum blev forsamlingshuset sat i stand

Fig. 17. Heimdal. Det første forsamlingshus i Osted. Privat foto.

for sidste gang. Der var stadig bolig til en bestyrer oven på huset, men snart blev det omdannet til karetværksted og senere til bilværksted. I 1960-erne blev Heimdal revet ned for at gøre plads til nye parcelhuse i Baunehøj.

Præstegården

Indtil 1860-erne spillede præsterne en væsentlig rolle i landbruget. De var ofte foregangsmænd for landmændene. I Osted boede der en præst og landmand ved navn Jens Christian Jensen. Han skrev en bog på 400 sider: *"Anviisning til et velindrettet Landbrug for Bondestanden."* Han vandt en pris på 300 rigsdaler. Det var vigtig at udvikle landbruget.¹⁰

Osted præstegård brændte Skt. Hans aften 1879. Ilden var meget voldsom. Præstegården, den firlængede gård, der lå øst for kirken på den nuværende kirkegård, brændte ned til grunden. Få dage efter branden foreslog kirkeejeren lensgreve Johan Holstein-Ledreborg, at den ny præstegård kom til at ligge nord for kirken. For at finansiere den nye præstegård blev der solgt 50 tdr. præstejord øst for Hovedvejen. Jorden blev opdelt i tre parceller. I dag er der kun Stenagergård tilbage på præstegårdsjorden. Gården blev opført i 1882 og ejes stadig af samme slægt.

Ved de såkaldte jordlove i 1919 blev al præstegårdsjord inddraget og forpagtet ud til statshusmænd. Nu var præsternes rolle som landmænd slut. Præsterne bliver ansat som embedsmænd med fast løn fra staten. Staten ønskede at præsten kun beskæftigede sig med kirkelige spørgsmål.

Landsbyskole

Meget tyder på, at Ledreborg Gods, der ejede kirken i 1750-erne, også ejede et lille hus i tilknytning hertil, hvor skoleundervisningen sandsynligvis begyndte. Godsejer Holstein-Ledreborg var meget fremskridtsvenlig. Der er ingen tvivl om, at der har været skole i Osted meget tidligt, måske allerede under den skoleordning, som Frederik 4. oprettede i 1739 for rytterskoler.

Den første kilde, der fortæller noget om skoleundervisningen er, da Ledreborg Gods solgte det lille hus til Vibygård: *"1755 Hus Osted kirke tilhørende bortfæstes til Vibygård ejere for 5 rd. årlig, som bruges til skolehold."*¹¹

Ifølge folketællingen i 1771 boede en skoleholder med familie i Osted, og ved folketællingen i 1787 var der en skoleholder ved navn Christen Stephansen under Osted kirke. I begyndelse af 1790-erne flyttede undervisningen hen i kro-

Fig. 18. På kroens og skolens gamle grund ved Byvejen blev der i 1888 bygget en ny skole, som var skole til 1940. Derefter overtog sognerådet i Osted bygningen til sit første sognekontor. I 1970 blev huset igen omdannet til beboerhus og alternativ skole. I dag bruges bygningerne til kulturhus. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

ens gamle bygninger på Byvejen. I 1888 blev de gamle bygninger revet ned, og der blev bygget en ny skole på kroens grund. Her blev der holdt skole frem til 1940.

Undervisningsminister Jørgen Jørgensen, Allerslev, fik i 1937 vedtaget en ny vigtig skolelov. Den havde til formål at hæve landbobørns skoleundervisning. Osted blev en af de første landsbyer, der fik en ny og moderne centralskole mellem Hovedvejen og Alfarvej med folkebibliotek og gymnastiksal med scene. Nu kunne der holdes foredrag og møder samt vises film. Centralskolen afløste sammen med friskolen Heimdal som "kulturhuse".

Efterhånden som de nye parceller kom til, voksede elevtallet eksplosivt i skolerne. Centralskolen blev udbygget med realskole, og den var oppe at runde 600 elever, inden elevtallet faldt til 200 elever som i dag.

Fig. 19. Osted centralskole under opbygning i 1939. Lejre lokalhistorisk Arkiv.

Fig. 20. Osted centralskole blev bygget i 1939, som en af de første centralskoler i landet. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

Da den ny centralskole blev bygget ved Hovedvejen, blev den gamle skole omdannet til kommunekontor og lærerbolig. Efter kommunesammenlægningen flyttede rådhuset til Allerslev, og den gamle skole blev først omdannet til beboerhus i 1972 for så i 2013 at blive kulturhus.

Osted Fri og Efterskole

Osted Fri og Efterskole blev oprettet d. 6. september i 1917. Der var 18 børn og 12 forældrepar, der stod bag skolen. Det var ikke en overvældende tilslutning, men alligevel tilstrækkelig til, at man gjorde et forsøg.

Valdemar Hansen var mejeribestyrer i Osted og havde bl.a. stor indflydelse på oprettelsen af valgmenigheden. Som formand for Roskilde Amts Gymnastikforening skabte han

Fig. 21. Da Friskolen stod klar i 1917, flyttede gymnastikken med fra Heimdal. Osted gymnastikforeningen startede det år. Formanden Niels Pedersen indvier en ny fane mange år senere. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

idrætsanlægget i Borrevejle. Sammen med pastor Halvdan Helweg og 10 andre aktive familier startede han Friskolen. Undervisningen begyndte i Jørgen Anders lille stue i hans husmandssted på Assenløsevej. Allerede året efter d. 8. september blev den første skolebygning indviet i krydset ved Hovedvejen og Assenløsevej

Skolen er siden vokset og udvidet mange gange. Ved skolens 100 års jubilæum var der 40 børn i børnehaven, 200 elever i friskolen og 100 elever på efterskolen. Skolens værdigrundlag hviler på grundtvig-koldsk idégrundlag med fortælling, historie og sang som noget vigtigt. "Det gælder om at oplyse, før man oplyser", som Grundtvig sagde.

Tre menigheder

I Osted er der tre menigheder, som kæmper om sjælene: Sognemenigheden, Valgmenigheden og Frikirken. Det gav tidligere en livlig aktivitet i byen. Sognemenigheden og Valgmenigheder ligger meget tæt teologiske set. Mens missionskirken forkynder et mere radikalt budskab, med stærk vægt på det personlige forhold til gud, med bøn og håndspålæggelse.

Missionsforbundet blev stiftet i 1890 og er i dag en frikirke som er tilsluttet Det Danske Missionsforbund. I begyndelsen samledes man i medlemmernes hjem, og man indbød prædikanter udefra. Først i 1908 blev der bygget Missionshus i Kirkebjerg. Huset ligger der endnu ved Hovedvejen, men er nu privat bolig. I 1968 byggede menigheden en ny smuk kirke lidt længere mod syd.

Sognepræsten Halvdan Helweg, mejeribestyrer Valdemar Hansen, senere undervisningsminister Jørgen Jørgensen samt 33 andre underskrivere dannede i januar 1924 Valgmenigheden.¹² De havde længe været utilfredse med Folkekirken stramme regler. De ønskede selv at vælge præst og tage

Fig. 22. Osted kirke
1939. Lejre Lokalhistro-
risk Arkiv.

ansvar for menighedslivet. Valgmenigheden benytter Osted kirke og har stemmeret ved bispevalg.

Dannelsen af valgmenigheden gav anledning til megen debat og splittelse i Osted. Sognemenighedens præst og flere af medlemmerne gik over til valgmenigheden, derfor blev de beskyldt for at "skumme fløden", af dem der blev tilbage i sognemenigheden.

Anden Verdenskrig

I Osted skete der ingen dødelige sabotageaktioner under 2. Verdenskrig. Den største voldelige begivenhed skete i Rorup, her blev 11 frihedskæmpere dræbt af tyskerne og deres håndlangere, Gestapo, den 9. august 1944.

Der var dog en modstandsgruppe i Osted under ledelse af Erik Kristensen, søn af lærer Aage Kristensen på Osted skole. Gruppen deltog i våbenmodtagelse under kodeordet "Grethe" sammen med Borupgruppen. Når kodeordet lød i radioen kørte gruppen hurtigt til Bistrupskovene efter de nedkastede våben. Våben og frihedskæmpere blev gemt i Bondeskov og på de nærmeste gårde. På Mannerup Møllegaard blev frihedskæmperne ansat som karle, og på pensionatet syd for Bondeskoven blev de gemt på de små værelser, indtil de kunne komme til Sverige.

Fig. 23. En gruppe fra BOPA holder pause på Osted kro et par dage efter befrielsen. Seks af deres mænd blev skudt ved Rorup. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

Fig. 24. En gruppe tyske soldater på vej hjem gennem Osted. Lejre Lokallhistorisk Arkiv.

Mod krigens slutning blev der installeret nogle ungarske soldater i gymnastiksalen på centralskolen. Deres opgave var først og fremmest at sørge for, at borgerne overholdt spærretiden kl. 21.00. Jørgen Olsen, der var elev på Efterskolen, men boede på Byvejen, fortæller, hvordan han måtte forlade skolen inden kl. 21.00. Osted Kro måtte holde baller om eftermiddagen, for der stod vagter over alt, og det kunne give voldsomme repressalier, hvis tiden ikke blev overholdt.

Efter megen diskussion besluttede Osted idrætsforening at spille fodboldkampe mod de ungarske soldater i slutningen af krigen. Hansigne Kjær, hvis far ejede kroen, var 80 år, da hun 13/12 1989 fortalte til Lokalavisen/Midtsjælland: *"Jeg husker, at Svend Møller og Niels Kjær (min mand) fik arrangeret en fodboldkamp mellem Osted og de ungarske soldater"* Osted tabte kampen ret stort. *"Der skrives og tales om at Puskas, den senere så berømte fodboldspiller skulle have været med i denne kamp, men det mener jeg ikke."*¹³

Det største indtryk af tyskerne fik borgerne i Osted efter befrielsen, da de mange soldater gik hjem til Tyskland. Nogle marcherede, andre blev kørt i hestevogn, og atter andre havde "fundet" en cykel. På Osted kro byttede en medarbejder en cykel med et fint kamera. Cyklen blev taget fra tyskeren i Korsør. Tyskerne måtte ikke holde ind nogle steder, derfor så de sølle og slidte ud. De skulle hjem til et sønderbombet Tyskland, og måske havde de ikke et hjem mere.

De første dage efter krigen blev der etableret en skyttegrav i Kirkebjerg af frihedskæmperne. De søgte efter danske stikkere og de danske tyskvenlige piger, der prøvede at komme til Tyskland med de tyske soldater.

Hansigne Kjær fortæller 44 år efter befrielsen: *"En søndag*

holdt der 3-4 lastbiler uden for kroen, mens soldaterne var inde og spise. Pludselig lød der nogle skud og brag uden for. Ruderne blev knust i de omliggende huse. Soldaterne smed sig ned på gulvet. De var meget bange. Det viste sig senere, det var skolelærer Kristensens søn Erik, der var kommet forbi og havde smidt nogle bomber ind i lastbilerne” Senere viste det sig at det bl.a. var den kendte stikker Ib Birkedal Hansen og hans medhjælper, der var på kroen.¹³ Niels Rasmus Ib Birkedal Hansen var under 2. verdenskrig den højst placerede dansker i Gestapo. Han blev henrettet den 20. juli 1950

I lange perioder under krigen var Osted Kro beslaglagt af tyskerne. De arbejdede på at bygge en telegrafledning, som gik bag om kroen.

Da frihedsbudskabet kom, var der mange tyske officerer i kroens sal. De faldt hinanden om halsen af glæde. De tyske soldater var også glade for at krigen sluttede.

Længe efter krigen blev der fundet våben på loftet af Osted Centralskoles gymnastiksal. Det menes, at det var Erik Kristensens gruppe, der havde gemt dem der, men der er ingen beviser for det.

Tiden efter 2. verdenskrig

Der har været håndværk og småindustri i Osted i mange hundrede år. Der har været skomagere, skræddere og købmænd, og der er stadig slagter, elektrikere, frisører og mekanikere. Smeden, der lå lige over for gadekæret, har eksisteret så længe, der har været landsby. Huggeren (Tømreren) kender vi fra de første gårde, der blev udflyttet i slutningen af 1700-tallet.

Det moderne industrikvarter ligger midt i byen på Alfarvejen. Her var den mest kendte virksomhed DFØ: Dansk fryseøkonomi, som leverede dybfrosne varer til hele landet i 70- og 80-erne. Virksomheden stoppede i 1993. Bondeskov savværk har et meget fint værksted bygget efter gamle traditioner. De leverer træ til vikingehallen i Sagnlandet og til mange specialopgaver. Den største virksomhed er Convatec med over 300 ansatte. Virksomheden producere medicinudstyr til mange lande. I 2016 var der 2157 indbyggere i Osted.

Det første andelsmejeri i Danmark blev indviet i 1882 i den lille vestjyske by Hjedding. Dermed begyndte et andels-eventyr uden sidestykke i Danmark. Allerede i 1887 etableredes andelsmejeriet Landmandslyst i Ny Osted. Dettets første bygninger stod i 70 år.

I 1957 blev Landmandslyst bygget om til et moderne me-

Fig. 25. Det første andelsmejerimejeri blev bygget ved Hovedvejen i 1887. Lejre Lokalhistorisk Arkiv.

jeri. Her blev fremstillet mange gode mejeriprodukter, som vandt store og fine priser. Alligevel måtte mejeriet lukke i 1997, fordi det ikke kunne klare konkurrencen mod de store mejerisammenslutninger og bukkede under med store tab. Bygningerne blev revet ned, og der er bygget boliger på området.

Nabobyer

Osted er en gammel by, når vi sammenligner med nabobyerne Viby og Lejre. Osted har eksisteret i over 1500 år, fordi jernaldermenneskene fandt det hensigtsmæssigt at bygge hus på en tør bakketop nær en mose.

Viby og Lejre er stationsbyer, der er opstået med jernbanens udbygning i midten af 1800-tallet. De er ca. 160 år gamle.

Vej og jernbane har betydet meget for moderne byer. For Osted var det Hovedvejen og for Lejre og Viby var det jernbanen. Viby kan fastsætte sin fødsel til den 1. september 1859, da der blev åbnet en holdeplads (trinbræt) på bar mark.

Godsejeren, J.D. Schmidt, Vibygård, og lensgreven Holstein-Ledreborg bestemte, hvor jernbanelinjen skulle gå. Den skulle ikke være for tæt på eller for langt fra deres godser. Dermed kom de også til at bestemme, hvor byerne skulle ligge. Hovedgaderne, Søndergade og Bygaden voksede langsomt med et par huse og butikker hvert år til i dag, hvor der er flere tusinde indbyggere.

I jernalderen og middelalderen blev byerne placeret ved gode jagt- og fiskemuligheder og vejene blev lagt der, hvor folk kørte og gik.

Der var andre hensyn, da Hovedvej 1 blev anlagt. Kongen ville have en lige vej, så han hurtig kunne føre soldater frem i tilfælde af krig.

Der er ingen kirke i Viby og Lejre. Skolerne kom først til i midten af 1900-tallet. Osted har haft en skole siden 1750-erne, kirke siden 1100-tallet.

I Osted er der to skoler langs Hovedvejen: En kommuneskole og en Fri- og Efterskole, hvor der afholdes mange arrangementer og sammenkomster for byens befolkning. Osted har et kulturhus, der binder folk sammen på kryds og tværs. Det er et vigtigt mødested for egnens befolkning, unge som gamle. Der er kunst- og tekstiludstillere. Der er fællesspisning, foredrag og høstfest. Osted har et kulturhus, der binder folk sammen på kryds og tværs. Der er 3 levedygtige menigheder.

Der er rig mulighed for at dyrke fysiske aktiviteter. Osted idrætsforening har 9 underafdelinger med over 800 medlemmer tilsammen. Gymnastikforeningen har stolte traditioner i Osted med over 100 års virke. Alle disse aktiviteter er med til at skabe et fællesskab og gøre Osted til en attraktiv by.

Litteratur:

- Artikel i *Lokalavisen/Midtsjælland* 13.12.1989.
- Andersen, Peter Thor: *Landkommunen for enden af byen*. Lejre Kommunes historie. 2006.
- Christensen Chr.: *Roskilde-Føljetoner*. Roskilde Tidendes trykkeri 1929.
- Dam-Jensen Torsten og Rasmussen Erik K.: *Osted Fortæller*. Osted bylaug, 1988.
- Dam-Jensen Torsten: *En snes præster og to præstegårde*. Osted 1999.
- Fra fæstegård til forstad: 26 ejerlav i 7 sogne i Lejre kommune*. Af Karl Frandsen og Jørgen Olsen. Lejre Fredningsforening 2000.
- Frandsen, Karl: *Skovledsholm's historie*. 1996.
- Kjærsgård, Anne Marie: *Folkelige bevægelser på Ostedegnen. Et stykke egns historie*. 1984.
- Larsen, Hans Henrik Bertram: *Osted gamle skole*. 2010.
- LejreBogen*. Red: Robert Dumong. 2014.
- Osager/Osted Brugsforening 1882-100 år-1982*. 1982.
- Osted/Glim Familiebrug: *Jubilæumsskrift 1908 til 2000*.
- Osted/Glim Familiebrug: "Et Tilbageblik". Trykt i: *Jul i Lejre* 1982.
- Osted Vandværk 100 år*. Pjecen findes på Lejre Lokalarkiv, Hvalsø.
- Oxe, Ejvind: *Ord fra Osted. Prædikener og præster gennem 75 år*. 1999.
- Rasmussen, Erik K.: *Byvejen i Osted – Barndommens vej*. 2010.
- Rosendahl, Anders Hansen: *Anders Hansen Rosendahl's erindringer fra Osted og Lejre Egnen* Lejre Lokalhistorisk Arkiv 1990.
- Sivertsen Ole: *Mannerup Møllegård, 1862-1904*. Lokalhistorisk Arkiv, Hvalsø.
- Skipper, Jon Bloch: *Danmarkshistoriens Årstal*. Aschehoug 2001.

Noter:

1. Rosendal 1990, 113. Hans Hansen Rosenlund 1853-1931, Født på Snoglund I Osted, ejede Ryttergården 1878-1896. Han har efterladt sig en del håndskrevne hæfter, hvor han fortæller, hvad han har hørt i sin barndom eller selv oplevet. De blev i 1990 udgivet af Lejre Lokalhistoriske Arkiv
2. Rosendal 1990, 135.
3. Dam-Jensen, EKR. 1988, 9.
4. Rosendal 1990. 129.
5. Dam-Jensen 1999, 60. Torsten Dam-Jensen, sognepræst i Osted-Allerslev sogn fra 1985

6. Rosendal 1990, 5.
7. Rosendal 1990, 10.
8. Rosendal 1990, 6.
9. Rosendal 1990, 91.
10. Dam-Jensen 1999, 75.
11. Larsen 2010, 10.
12. Dam-Jensen 1999, 180.
13. H. Kjær: Hansigne Kjær født 1909 på Langagergård. Hendes fader, Emil Plambæk, købte senere Osted Kro, som blev solgt til Hansignes søster i 1927. Hun blev gift med Niels Kjær. Hun blev interviewet af Lokalavisen/Midtsjælland 13/12 1989